

Duitsland Zuid

De Residentz in Würzburg
vom / Fotolia.com

De regio's in deze gids:

(zie de kaart aan de binnenzijde van het omslag)

1 Het westen	blz. 93
2 Het zuidwesten	blz. 223
3 München en het zuiden van Beieren	blz. 315
4 Noord-Beieren	blz. 395

Niet te missen

Het Moezeldal ★★★ het gebied van de riesling, tussen Trier en Koblenz (*blz. 151*)

München ★★★ de hoofdstad van Beieren – musea, barokkerken en Biergärten (*blz. 318*)

Een keuze uit de mooiste plekjes

Het Rijndal ★★★ het land van de mythische Loreley (blz. 165)

Schloss Neuschwanstein ★★★ het paleis van koning Ludwig II van Beieren (blz. 368)

Heidelberg ★★★ centrum van de Duitse romantiek en universiteitsstad sinds 1386 (blz. 198)

Passau

50.720 inwoners – Beieren

Een beetje klimmen volstaat om Passau in al zijn pracht te laten verschijnen, met de barokke torens van de Dom op het smalle schiereiland tussen de Inn en de Donau, vlak voor de samenvloeiing met de Ilz. Deze stad met drie rivieren en een levendig centrum biedt onderdak aan tienduizend universiteitsstudenten, maar ook aan passanten die een boottocht op de Donau maken. Passau ligt aan de grens met Oostenrijk, op niet meer dan 50 km van Tsjechië en vormt dus een goed vertrekpunt voor tochten naar Opper-Oostenrijk en het Bohemer Woud.

ADRESBOEKJE: BLZ. 385

INLICHTINGEN

Toeristenbureau – Rathausplatz 3 - www.tourismus.passau.de - Pasen-sept.: 8.30-18.00, za, zo, feestdagen 9.00-16.00 u; okt.-Pasen: 8.30-17.00 u (vr 16.00 u), za, zo, feestdagen 10.00-15.00 u. Toeristenbureau tegenover het station - ☎ 0851 95 59 80 - Pasen-sept.: 9.00-12.00, 12.30-17.00, za, zo, feestdagen 10.30-15.30 u; okt.-Pasen: 9.00-12.00, 12.30-17.00 u (vr 16.00 u), za 10.30-15.30 u - gesl. zo, feestdagen.

LIGGING

Regiokaart D1 (blz. 316-317). 119 km ten zuidoosten van Regensburg, 192 km ten oosten van München. De Altstadt is bijna helemaal verboden gebied voor auto's. Parkeer in parkeerplaatsen P1 tot P6 bij het station, 10 min. lopen van het oude centrum.

AANRADERS

Het Passauer Glasmuseum, een nachtelijke klim naar het fort Oberhaus.

PLANNING

Een dag voor bezoek aan de stad en het Glasmuseum, en een boottocht.

Bezichtigen

IN DE ALTSTADT

Dom St. Stephan

Van het oorspronkelijke gebouw in flamboyant-gotische stijl, dat in de 17de eeuw door een brand werd verwoest, zijn alleen het koor en dwarsschip bewaard gebleven. Bij de wederopbouw veranderde de kathedraal in een barokkerk met Italiaanse invloeden. De majestueuze westgevel vormt een uiterst sober geheel. De achthoekige verdieping (eind 19de eeuw) van de twee geveltorens zorgt voor een fantasierijke noot.

Het zeer ruime interieur is overvloedig versierd met fresco's en stucwerk. Vier van de **zijaltaren** in de kapellen tonen schilderijen van de Oostenrijker J.M. Rottmayr (1654-1730). Het in 1928 gerestaureerde orgel met 17.774 pijpen en 233 registers zou het grootste ter wereld zijn.

Blik op Passau en de baroktorens van de Dom

Zoonar / P.Jobst / Zoonar GmbH RM / age fotostock

Vanaf de Residenzplatz is de bijzonder slanke **koorafsluiting**★★ van de Dom te bewonderen, een meesterwerk van de flamboyante gotiek (1407-1530). Erachter verheft zich de bekroning in barokstijl van de koepel boven het dwarschip.

Residenzplatz

Aan de zuidzijde van dit plein staat de **Neue Residenz** uit het begin van de neoclassicistische periode. In de omliggende straatjes staan heel wat schitterachtige oude woningen met arcaden, erkers of platte daken verborgen achter een topgevel.

Rathausplatz

Een van de meest pittoreske pleinen van Passau. De beschilderde gevel van het **Rathaus** dateert uit de 14de eeuw, de toren is laat-18de-eeuws. Op de muren zijn nog de sporen te zien die de hoogste stand van het water tijdens overstromingen verraden.

★★ Glasmuseum

Am Rathausplatz; ingang hotel Wilder Mann - ☎ 0851 35071 - www.glasmuseum.de - dag. 9.00-18.00 u - € 7.

Vier 14de-eeuwse huizen, die onder meer het gerechtsgebouw en het prestigieuze Hotel Wilder Mann hebben gehuisvest, zijn op voorbeeldige wijze gerestaureerd voordat dit museum hier werd ingericht, het 'allermooiste glashuis' volgens de Zwitserse schrijver Friedrich Dürrenmatt. Droom weg op de vier verdiepingen en in de 35 zalen van dit paleis van Duizend-en-een-nacht. Ongeveer 20.000 stukken van de verzamelaar Georg Höltl illustreren 250 jaar glasgeschiedenis vanaf de 18de eeuw, toen Bohemen, Silezië en het Bayrischer Wald Venetië van de troon stootten als centrum voor de vervaardiging en -handel van dit kostbare materiaal. De collectie **Boheems glas** uit de 19de en begin 20ste eeuw is uitzonderlijk gevarieerd en van hoge kwaliteit. Vooral het glaswerk van Lobmeyr (1878-1881) is zeer de moeite waard.

MÜNCHEN EN HET ZUIDEN VAN BEIEREN

EEN BISDOM EN DRIE RIVIEREN

Het bisdom Passau werd in de 8ste eeuw gesticht door St.-Bonifatius, 'apostel der Duitsers'. Vanaf eind 10de eeuw bestuurden de bisschoppen de stad voordat ze in 1217 rijksvorsten werden. Hun invloed was vergelijkbaar met die van de aartsbisschoppen van Salzburg. Het enorme bisdom omvatte tot de 15de eeuw de hele Oostenrijkse Donauvallei en Wenen.

In Passau verdubbelt de hoeveelheid water van de Donau bijna door de Inn. Al in de middeleeuwen vormde de riviervaart een belangrijke bron van inkomsten. Tegenwoordig laat de stad van de drie rivieren haar invloed gelden in het vervoer van reizigers, met rondvaarten over de drie rivieren (45 min.), pendeldiensten en cruises naar Wenen en Boedapest.

★ Dreiflußbeck

Wandel vanaf de Kirche St. Michael naar de kade van de Inn en sla links af.

De sterke stroming van de Inn gaat onder langs de **Schaiblingsturm** (1481), vroeger een zoutopslag. Een terras aan de **samenloop van de rivieren** biedt uitzicht op de vermenging van de groene Inn met de bruine Donau en de zwarte Ilz. De Donau-oever biedt een mooi **panoramisch uitzicht** op de Georgsberg met de Veste Oberhaus. Loop over de kade van de Inn terug naar de voetgangersbrug Fünferlsteg en steek de rivier over naar de rechteroever, waar het uitzicht op Passau eveneens adembenemend is.

AAN DE LINKEROEVER VAN DE DONAU

Veste Oberhaus

 20 min. te voet via de hangbrug of met de pendeldienst vanaf de Rathausplatz.

Deze imposante **vesting**, waarvan de aanleg in 1219 werd begonnen, was het toevluchtsoord van de bisschoppen toen de burgers in opstand kwamen. De burcht is met de **Veste Niederhaus** verbonden via een versterkte weg over de landtong die de Donau van de Ilz scheidt.

Vanaf het uitkijkpunt Zur Aussicht dicht bij de parkeerplaats of vanaf de toren (142 treden) binnen de omwalling hebt u een geweldig **uitzicht★★** over de Altstadt tussen de Donau en de Inn. Tal van huizen bezitten nog steeds hun traditionele dakvorm, die schuilgaat achter rechthoekige frontons, iets wat typerend is voor het Inndal.

Het **Oberhausmuseum** in de Veste is gewijd aan de historie van de kunstnijverheid, volkskunst, het religieuze leven (diocesaan museum) en de stad.

In de buurt Regiokaart CD1 (blz. 316-317)

★ BAYERISCHER WALD

Het Beierse Woud ten noorden van de Donau tussen Passau en Regensburg is een middelgebergte met ongerepte rotspunten waar diep uitgesneden kloven worden afgewisseld met glooiende dalen. Het is een van de oudste gebergten ter wereld. Een geologische bijzonderheid is de **Pfahl** (paal), een lange strook kwarts van ongeveer 50 tot 100 m breed en 150 km lang. Sinds 1970 is het Nationalpark Bayerischer Wald in het zuiden van het gebied een beschermd natuurgebied met bijna 25.000 ha bos. Samen met het Boheemse Nationalpark Sumava in Tsjechië vormt het park het zogeheten 'groene dak van Europa'. De meer dan 320 km aan wandelpaden bieden de mogelijkheid om de flora

en fauna te leren kennen. Tot de belangrijkste attracties behoren de toppen van de Großer Rachel, Lusen, Große Falkenstein en de Rachelsee. De toeristische Glasstraße langs glasblazerijen en glasmusea doorkruist deze streek. Het opleidingscentrum voor glasblazers en de glasblazerijen van Zwiesel zijn beroemd in heel Europa (www.nationalpark-bayerischer-wald.de).

PASSAU: ADRESBOEKJE

OVERNACHTEN

GOEDKOOP

Rotel Inn – Donauufer - 50 m van het Hauptbahnhof - ☎ 0851 951 60 - www.rotel-inn.de - mei-sept. - 🚰 📶 - 93 kamers € 50 - ☹ € 6. Aan de oever van de Donau. Kabinekamers (4 m bij 1,5 m) voor trekkers per fiets en praktische dienstverlening voor reizigers.

Spitzberg – Neuburger Straße 29 - ☎ 0851 95 54 80 - www.hotel-spitzberg.de - 35 kamers € 69/131 ☹. Dit is een goed onderhouden pension nabij de Altstadt met mooie kamers.

DOORSNEEPRIJS

Hotel Passauer Wolf – Rindermarkt 6 - ☎ 0851 93 15 10 - www.hotel-passauer-wolf.de - 📶 - 39 kamers € 75/119 ☹. Dit bekoorlijke hotel is gelegen in de voetgangerszone in het hart van de Altstadt.

UIT ETEN

GOEDKOOP

Gasthof 3 Linden – Steinweg 6 - ☎ 0851 989 011 44 - www.gasthof-3linden.de - € 16 (lunchmenu € 9,50). Traditionele gerechten met moderne accenten in een trendy omgeving. Enkele specialiteiten: *Krustenschweinebraten* (varken uit de oven) en *Kasspatz'n* (kaasnoedels).

DOORSNEEPRIJS

Heilig-Geist-Stiftschenke – Heiliggeistgasse 4 - ☎ 0851 26 07 - www.stiftskeller-passau.de - gesl. 3 weken in jan., wo - € 19/25. Restaurant uit 1358 met fraai gewelfd plafond en lambriseringen. Zeer oude wijnkelder (proeven vanaf 18.00 u) en sfeervolle tuin onder de wingerd.

EEN TUSSENDOORTJE

Diwan – Nibelungenplatz 1 - ☎ 0851 49 032 80 - www.greindl-passau.de - ma-do 9.00-19.00, vr-za 9.00-0.00 u (19.00 u juni en juli), zo 13.00-18.00 u. Een verrassing op de 9de etage van de Stadtturm, met imposant uitzicht op de stad. Tearoom met lounge-sfeer en heerlijke gebakjes. Het huis Greindl bezit nog twee andere adresjes in het centrum (*Theresienstraße 8* en *Wittgasse 8*).

WINKELN

Goed om te weten – Geblazen of gegraveerd glas is een specialiteit van het Bayerischer Wald. Galerie Gravur Pur in Spiegelau en de ateliers van Schmid, Männerhaut en Kristall Rimpler in Zwiesel bieden uitzonderlijke stukken. In de fabriekswinkel in Frauenau (*Glaszentrum - Werksverkauf*) kunnen de ateliers worden bezocht (mei-okt.: dag. behalve zo 9.15-13.15 u (za 12.00 u)).

Regensburg

133.530 inwoners – Beieren

Regensburg neemt u mee terug in de tijd. In de Tweede Wereldoorlog bleef de stad gespaard en het oude centrum laat de 12de en 13de eeuw herleven, de gouden tijd waarin Regensburg, met rivierhaven en stenen brug over de Donau, handeldreef in goederen uit het oosten. Een gotische kathedraal en de torens van de herenhuizen op alle hoeken van de straatjes completeren het unieke en authentieke middeleeuwse stadsbeeld, dat in 2006 op de Werelderfgoedlijst van Unesco werd geplaatst.

ADRESBOEKJE: BLZ. 392

INLICHTINGEN

Toeristenbureau – Altes Rathaus - ☎ 0941 507 44 10 - www.regensburg.de - dag. 9.00-18.00 u (za 16.00, zo, feestdagen 9.30-16.00 u); nov.-maart: zo, feestdagen 9.30-14.30, zo in de adventsperiode 9.00-18.00 u.

LIGGING

Regiokaart C1 (blz. 316-317). 124 km ten noorden van München, 105 km ten zuidoosten van Neurenberg, 123 km ten noordwesten van Passau, 265 km ten zuidwesten van Praag.

AANRADERS

De middeleeuwse straatjes; het uitzicht vanaf de andere Donau-oever.

PLANNING

Een dag om de stad te bezoeken en minstens een nacht om van de sfeer in de avond en van de verlichte gebouwen te genieten.

Wandelen

DE ALTSTADT

► Aangegeven op de plattegrond op blz. 388 - Reken op een halve dag.

★ Dom St. Peter B1

Domplatz 5 - ☎ 0941 597 1660 - www.domplatz-5.de - juni-sept. 6.30-19.00 u; april, mei en okt.: 6.30-18.00 u; nov.-maart 6.30-17.00 u - rondleidingen door Dom en klooster (1,25 uur): april-okt.: 10.30 u (behalve za, zo); nov.-maart: 14.30 u - € 4.

De bouw van de kathedraal begon na 1260 naar het voorbeeld van de Franse gotische kathedralen. Ze was in 1525 voltooid, maar de torenspitsen zijn pas in de 19de eeuw toegevoegd. De **Eselsturm** (ezelstoren) aan de noordzijde van het dwarschip is nog een restant van de romaanse kerk die hier eerder stond. De rijkversierde **hoofdgevel** is het werk van de Roritzers, een beeldhouwersgeslacht uit Regensburg. De hoofdingang tussen de twee neogotische torens bezit een origineel driehoekig en vooruitspringend portaal met een standbeeld van Petrus op de middelste steunpilaar. In de nissen staan nog meer opmerkelijke beelden, zoals een gracieuze *Ontmoeting van Maria en St. Elisabeth*.

De stenen brug over de Donau en de toegang tot de Altstadt

J.A. Moreno / age fotostock

Het interieur maakt indruk met zijn afmetingen: 85 m lang en 32 m hoog. De zijbeuken zijn omzoomd met een galerij die aan de zuidzijde (rechts) op fijnbewerkte draagstenen rust. Op de westelijke pijlers van het dwarschip zijn de 'Glimlachende Engel' Gabriël en de Maria Boodschap te zien, twee gotische meesterwerken van de meester van Erminold (ca. 1280). De **glas-in-loodramen**★★ in het koor en het zuidelijke dwarschip (14de eeuw) zijn heel opmerkelijk, evenals het barokke hoofdaltaar van zilver en verguld koper.

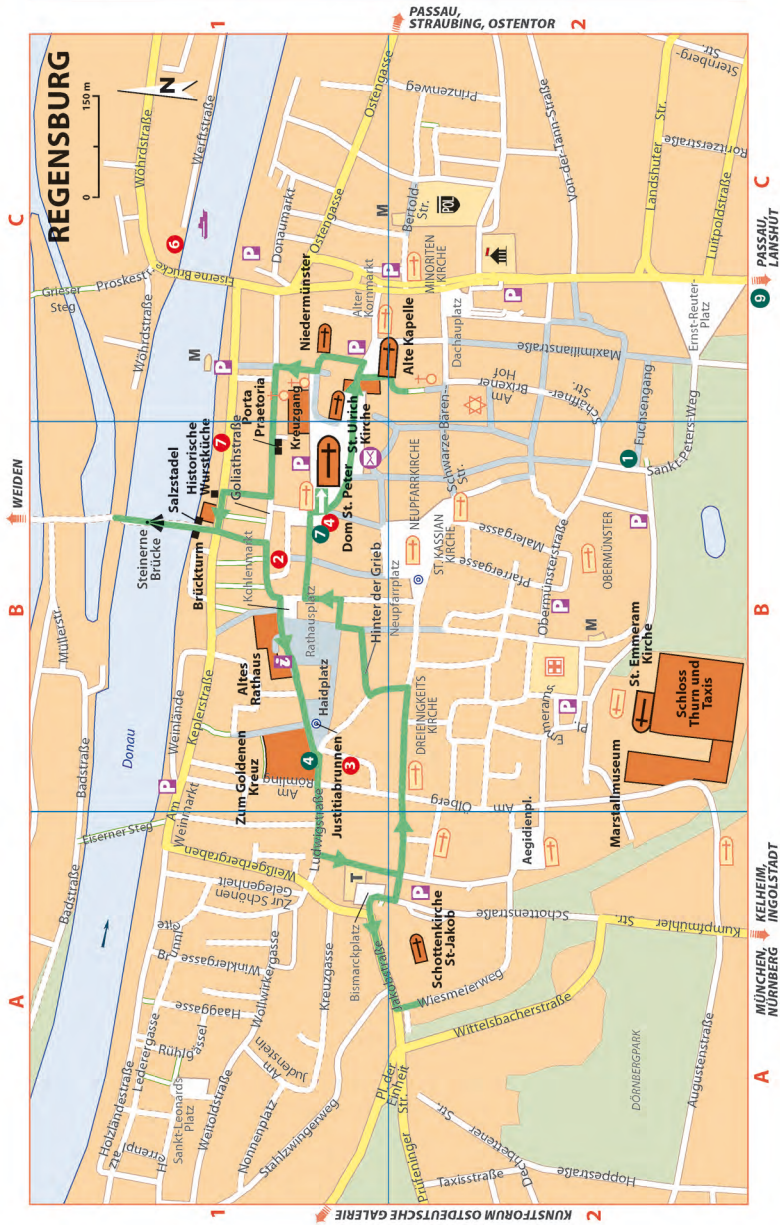
Kloostergang – *Alleen rondleidingen*. Rechts van de middelste galerij, geplaveid met grafstenen, staat de romaanse **Allerheiligenkapelle**, met op de muren nog sporen van fresco's. Een zuilengang leidt naar de **Stephanuskapel** (de 'Alte Dom') uit de 11de eeuw, die een altaar bezit met een belijdenis (graf van een heilige) dat aan de voorzijde zeer kleine openingen heeft en dat tussen de 5de en 8ste eeuw is vervaardigd.

Domschatz – *Krauterermarkt 3 - ☎ 0941 5 76 45 - www.bistumsmuseen-regensburg.de - april-okt. en dec.: dag. behalve ma 11.00-17.00, zo, feestdagen 12.00-17.00 u; jan.-maart: vr-za 11.00-17.00, zo, feestdagen 12.00-17.00 u - mogelijkheid tot rondleidingen (1 uur) - gesl. nov., 1 jan., paasmaandag en -di, pinkstermaandag en -di, 24-25 dec. - € 3. Liturgische voorwerpen, reliekhouders en paramenten uit de 11de tot en met de 18de eeuw. Topstukken zijn het kruis van Ottokar (1261?) en het Schaumbergaltaar (1534-1540) in de kapel van de twaalf apostelen. *Loop langs de Römerturm die is verbonden met de hertogelijke residentie, de Herzogshof. U komt uit op de Alter Kornmarkt.**

★ Alte Kapelle C1-2

Deze kapel aan de zuidkant van de Alter Kornmarkt is de voormalige Karolingische Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, die in de 18de eeuw grondig werd verbouwd in rococostijl: de twee dubbele bidvertrekken van het koor, het schitterende retabel, de plafondschilderingen en het vergulde stucwerk van Anton Landes, een meester uit de school van Wessobrunn, vormen een harmonieus geheel.

Verlaat de kapel via de Niedermünstergasse, een straatje tegenover deze Alte Kapelle.

OVERNACHTEN

- 1 Am Peterstor.....
- 4 Hotel Goldenes Kreuz.....
- 7 Hotel Kaiserhof.....
- 9 Star Inn Hotel.....

UIT ETEN

- 2 Beim Dampfudel-Uli.....
- 3 Dicker Mann.....
- 4 Haus Heuport.....
- 6 Silberne Gans.....
- 7 Würstküchl.....

De romaanse basiliek **Niedermünster** met twee torens was vroeger de kerk van een nonnenklooster. In de 17de en 18de eeuw werd het interieur 'gebarokiseerd', in barokstijl aangepast.

Sla linksaf in de Unter dem Schwibbögen, die het spoor van de omwalling van een Romeins kamp volgt.

Porta Praetoria B1

Links liggen de resten van de oude stadsmuur en de noordelijke poort van het Romeinse kamp uit de 2de eeuw (westelijke boog en hoektoren), dat bijna 25 ha besloeg.

Sla rechtsaf in de richting van de Donau.

Steinerne Brücke B1

Het bouwkundige huzarenstukje van de 310 m lange stenen brug, rustend op zestien bogen, dateert uit 1135-1146. Vanaf het midden hebt u een prachtig **uitzicht**★ op de Altstadt: de spitsen van de Dom steken hoog boven de daken van de woonhuizen uit en op de voorgrond prijkt de 14de-eeuwse **Brückenturm** (brugtoren, nu een museum), met links de **Salzstadel** (zoutschuur, begin 17de eeuw) met het grote dak. Op de kade ernaast staat de **Historische Wurstküche**, naar verluidt de oudste worstenbraderij van Duitsland.

Keer terug naar het centrum via de Brückstraße en ga rechts de Goliathstraße in.

Goliathstraße B1

Na het Goliathhaus met zijn monumentale 16de-eeuwse fresco's te hebben bewonderd, vindt u op nr. 4 op de Watmarkt een mooi voorbeeld van een middeleeuwse patriciërswooning: een gotische toren (13de eeuw) met privékapel op de benedenverdieping (nu een restaurant), een loggia op de vroeger open eerste verdieping en een tegen de toren aangebouwd woongedeelte.

★ **Altes Rathaus B1**

De toren met acht verdiepingen van dit oude stadhuis werd rond 1250 gebouwd. De westvleugel van het gebouw dateert van ongeveer 1360; de gevel heeft een bekoorlijke erker op een verhoogde sokkel. Het aantrekkelijke portaal bezit een zeer spitse puntgevel (begin 15de eeuw).

Reichstagsmuseum – *Altes Rathaus* - ☎ 0941 507 34 40 - www.regensburg.de - rondleidingen (1 uur) april-okt.: ieder halfuur 9.30-16.00 u; nov.-dec., maart: 10.00, 11.30, 13.30, 14.00, 15.00, 15.30 u; jan.-febr.: 10.00, 11.30, 13.30, 15.00 u - *gesl. Vastenavond, 24-25 dec., 1 jan.* - € 7,50. Het museum herbergt de beroemde gotische **Reichssaal**, waarin de permanente rijksdag samenkwam. Het *Reichsstädtische Kollegium* herbergt een expositie over de historie van de rijksdagen in Regensburg. Beneden zijn de verhoorkamer en cellen te bezichtigen.

★ **Haidplatz B1**

Rond het plein staan historische panden, zoals de herberg **Zum Goldenen Kreuz** met een fronton met kantelen, een toren en een grijze gevel (nr. 7). De fontein Justitiabrunnen in het midden van het plein stamt uit 1655. Achter de neoclassicistische gevel van het Thon-Dittmer-Palais (nr. 8), gebouwd op de fundamenten van gotische huizen, ligt een renaissancistische binnenplaats. *Steek het plein over, volg de Ludwigstraße en sla linksaf in de Drei-Mohrenstraße om naar de Bismarckplatz en de Kirche St. Jakob te gaan.*

Schottenkirche St. Jakob A2

Het portaal★ van de zogeheten Schottenkerk – gesticht door Ierse benedictijner monniken in 1090 – is een meesterwerk van de romaanse kunst (1183).

DE STAD VAN DE RIJKSDAG

Regensburg, vrijstad vanaf 1245, had een gunstige centrale ligging en werd in de 13de en 14de eeuw een belangrijke handelsstad. Ambitieuze kooplieden richtten torens op naar Italiaans gebruik, en er verrezen talrijke romaanse en later gotische gebouwen. Vanaf het hoogtij van de middeleeuwen werden in Regensburg rijksdagen (*Reichstag*) en bijeenkomsten van vorsten gehouden. Hier werd overlegd over problemen bij de interne vrede en de externe veiligheid, in een reusachtig rijk dat steeds meer verbrokken raakte. Van 1663 tot 1806 was de stad de zetel van de **Immerwährende Reichstag**, de permanente rijksdag van de staten van het rijk. Die rijksdag zetelde in het stadhuis en erkende in 1803 de territoriale reorganisatie van de Duitse staten, die werd opgelegd door Napoleon. Daarmee werd het verval van het oude keizerrijk ingeluid, dat definitief werd toen Frans II in 1806 de keizerskroon opgaf.

De betekenis ervan blijft deels een raadsel, ook al zijn er scènes te herkennen van het Laatste Oordeel met een voorstelling van het Goede (links) en van het Kwaad (rechts).

Bismarckplatz A1

Dit in de zomer zeer levendige plein aan de rand van de middeleeuwse stad illustreert de 18de en 19de eeuw van Regensburg, met enkele residenties van vertegenwoordigers van de keurvorsten uit die tijd. Het Präsidialpalais tegenover het Stadttheater bezit een portaal op zuilen en werd in 1805 gebouwd voor het Franse gezantschap van de rijksdag. Op de hoek van de Gesandtenstraße ('Gezantenstraat') verheft zich de voormalige ambassade van Württemberg en wat verderop liggen rond de *Dreieinigkeitskirche* (Drievuldigheidskerk) de verbluffende barokke grafstenen van die ambassadeurs.

Neem in de Gesandtenstraße links de Rote-Hahnergasse en dan rechts Hinter der Grieb.

Hinter der Grieb B1

Net als de straatjes hierna voert ook dit straatje met oude herenhuizen u mee naar de middeleeuwen. Achter in de straat hebt u een mooi uitzicht op een torenspits van de kathedraal.

Neem in de Untere Bachgasse de doorgang op nr. 7, die uitkomt op de Wahlenstraße 16, en sla daar linksaf richting Kramgasse, een smal straatje dat naar de Dom leidt.

Wat is er nog meer te zien?

★ Kunstforum Ostdeutsche Galerie Bij A1

Dr Johann-Maier-Straße 5 - ☎ 0941 29 71 40 - www.kog-regensburg.de - dag, behalve ma 10.00-17.00 u (do 20.00 u) - gesl. 1 jan., Goede Vrijdag, 1 mei, 1 nov., 24, 25, 31 dec. - € 6.

Deze verzameling schetst een geschiedenis van de Oost-Europese schilderkunst, van de romantiek tot aan het eind van de 20ste eeuw. U ziet hier onder meer Lovis Corinth, een vertegenwoordiger van het Duitse impressionisme, expressionisten en kunstenaars van de Sezession, Otto Dix, Kokoschka en enkele ontroerende bronzen van Käthe Kollwitz.